

Bírálat Géra Eleonóra Erzsébet „A polgár város rendje. Társadalom, tér, nyilvánosság Budán (1686–1741)” címmel benyújtott értekezéséről

A magyarországi várostörténet az utóbbi évtizedekben örvendetes nyitottságot tanúsítva a nemzetközi kutatási trendek közül nagyon sokat befogadott és alkalmazott a Magyar Királyságbeli speciális viszonyokra. Ez a trend sajnálatos módon kevésbé érvényesült a kora újkori várostörténet, különösképpen a 18. század első felének várostörténete esetében, amely meglehetősen elhanyagolt területnek számít. Ezen az elmaradáson a most vitára bocsátott disszertáció szerzője már a korábbiakban sokat változtatott. Az elmúlt tíz évben két fontos munkát jelentetett meg, amelyek Buda város történetét dolgozzák fel különböző szempontokból a 18. század első felében: *Kőhalomból (fő) város Buda város hétköznapijai a 18. század elején*, Budapest 2014; *Házasság Budán. Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő) városból 1686–1726*, Budapest 2019. Emellett az 1699–1710 közötti budai városi tanácsi jegyzőkönyvekből három regesztakötetet is készített (*Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1704–1707*, Budapest 2009; *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1708–1710*, Budapest 2106; *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*, Budapest 2015 (utóbbi kötetet Oross Andrással és Simon Katalinnal közösen jegyezte). A 18. század első felének Budájáról felrajzolódó képet most egy újabb monográfia segítségével árnyalja tovább, amely, mint címe is mutatja, a város rendjével foglalkozik, és amelyet MTA doktori cím elnyerése céljából készített. A mű időközben ugyanezen címmel 2022-ben a Bárczy István Alapítvány, Budapest Főváros Levéltára és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara kiadásában kis változtatásokkal nyomtatásban is megjelent.

A disszertáció célkitűzése, hogy Buda példáján „a polgár város rendjét a kiemelt jelentőségű városi nyilvános tereken és ezek használatán keresztül” (7. old.) mutassa be az 1686 és 1741 közötti évtizedekben. Érti ez alatt a szerző a politikai nyilvánosság, politikai kommunikáció nyilvános színtereit, köztük a városházát, a városháza előtti teret, fogadókat, fürdőket, utcákat és a piacot. Disszertációja másik alapkérdéseként azt jelöli meg Géra Eleonóra, hogy mit jelentett egy szabad királyi város lakójának lenni, a városi közéletben részt venni. Mindez egy olyan korszakban történik, amelyben a személyes jelenlét (face to face társadalom) és a szóbeliség döntő jelentőséggel bírt (ez utóbbi a mai kor történése számára szomorú következményekkel jár, és ennek hatása alól jelen dolgozat sem tudja maradéktalanul kivonni magát), és ahol egyéni és közösségi szándék kifejezése nem egyszer rituálékon és szimbólumokon keresztül történik, amelyek megfejtése és helyes értelmezése komoly kihívás elő állítja a kései kor történészt. Kézenfekvőnek tűnik a kérdés feltevése, hogy ugyan miért is fontos a rend? Erre is választ ad a szerző dolgozata elején: a rend képezi az együttlélés alapját (szintén 7. old.).

A dolgozat értelmezési keretét, fogalmi háttérét a modern német várostörténeti irodalom problémafelvetései képezik, amelyeket leginkább a társadalomtudományokban 20. század vége felé kibontakozó *Cultural Turn*, illetve szűkebb értelemben a *Spatial Turn* inspirált. Buda alapvetőleg német város a tárgyalt korszakban, ezért a kora újkori német várostörténeti irodalom kérdésfelvetéseinek és válaszadásának vezérfonalként való használata érthető és elfogadható megoldás.

A dolgozat a történész monográfiák kialakult gyakorlata szerint a historiográfiai előzmények bemutatásával indul, illetve bemutatja a dolgozat elkészítéséhez felhasznált levéltári forrásokat. Ezt egy általános fejezet követi, amely a kora újkori városi társadalmat, városi mentalitást kívánja bemutatni. Szó esik benne a polgárjog és a céhtagság jelentőségéről, ez azért is fontos, mert a városlakók kisebbségét képező polgárok és céhtagok alkották a város életét döntően befolyásoló réteget. Olvashatunk itt a becsület és tisztesség (Ehre) társadalomszervező erejéről, a kora újkori városi nyilvánosság működéséről, a társadalmi helyzet és a lakóhely összefüggéséről, nyilvánosság és magánszféra viszonyáról. Zárásképpen pedig egy eszmefuttatást kapunk a nők és a városi nyilvánosság kapcsolatáról.

A felvezető fejezeteket kilenc fejezet követ, amelyek, és bár a disszertáció tartalomjegyzékének tipográfiai tagolása nem egyértelmű, végül is három nagyobb egységbe sorolhatók. Az első egységet a városháza és az előtte lévő térhez kapcsoló fejezetek alkotják, amelyet a nyilvánosság városházán kívüli terei követnek, a harmadik egységet a város rend felbomlásáról, majd helyreállításáról készített feldolgozás alkotja.

A dolgozat érdemi fejezetei elé a szerző egy várostörténeti kronológiát helyezett el, amely Buda 1686 és 1741 közötti történetébe való tájékozódását kívánja megkönnyíteni az olvasónak (39–43. old.). Erre a megoldásra a későbbiekben még vissza fogok térni. Ezután következnek az elemző fejezetek. A fejezetek közül az egyik legfontosabb, és egyben legterjedelmesebb fejezet a budai városházával foglalkozik (44–109. old.). Itt nem egyszerű építéstörténetet kap az olvasó, hanem a szerző szándékának megfelelően nyomon követhető az épület hivatali, reprezentatív és szakrális funkcióinak alakulása, azok fokozatos erősödése, amely magával hozta a korábbi gazdasági funkciók, pl. épületben helyet kapó kocsmák, háttérbe szorulását. A fejezet egyik novuma az eddig kevés figyelemre méltított városháza alatti pince és ezzel összefüggésben a bor városgazdálkodásban játszott szerepének a bemutatása.

A városháza nemcsak mint tér kerül bemutatásra, hanem a városi tanács működéséről, a városházán gyakorolt „nagy rituálékról”, a polgármesterválasztásról és tisztújításról is itt olvashatunk. Nagyon izgalmas a városi tanács azon lépéseinek bemutatása, amelyekkel szakralitás terén emelik a városháza, közvetetten a város jelentőségét, gondolok itt az Szentkereszt és Alamizsnás Szent János ereklyéit is befogadó Szentkereszt és Alamizsnás szent János kápolnára (felszentelve 1716), amely nem csupán a városbeliek tiszteletét váltja ki, hanem máshonnan érkező érdeklődőket is vonz, amely lépések egyúttal a középkori Budával, a Magyar Királyság fővárosával való kontinuitást is szolgálni kívánják.

A szerző levéltári forrásokra támaszkodva mutatja be, hogy a városháza a korban korlátozott nyilvánossággal rendelkezett. Ez a korlátozott nyilvánosság értékelte fel a mindenki előtt nyitva álló városháza előtti teret, amely a városi reprezentáció elsődleges színtereként működött, és a szerző a közösségi élet szimbolikus központjaként tekint rá (110–139. old.). Géra Eleonóra megfogalmazása szerint a város egyfajta szabadtéri szakrális centruma volt, körmenetek kiinduló- és végpontja, helyet adott a város fogadalma nyomán emelt Szentháromság szobornak, illetve a vár számára friss vizet biztosító közkútnak, amely nem véletlenül viselte Szent Ignác nevét.

Ezután következik a disszertációban városi nyilvánosság városházán kívüli színtereinek a bemutatása (126–200. old.). Itt esik szó a vásárterek és piacok világáról (Buda érdekessége, hogy az üzleti élet jelentős része nem a várbeli főtéren, hanem a Dunához közeli Vízivárosban található alsó és felső vásártéren, illetve a Tabánban zajlott), az utca nyilvánosságáról, a polgári lövöldék közösségi szerepéről, de megismerkedhet az olvasó a fogadók és a kocsmák közösségi életben játszott fontos szerepével is. A fürdők világából a budai gyógyfürdők kerülnek bemutatásra. Az utolsó idesorolható fejezet a szomszédságról szól, a szomszédokról, akik a városi rend fenntartásának mintegy önkéntes, ámde annál éberebb őreiként funkcionáltak.

A dolgozat utolsó egységének (201–227. old.), ahogy az már említésre került, egy olyan esetet választott szerző, amely a városi rend megbomlását, majd helyreállítását hivatott bemutatni az 1739. évi pestisjárvány során Tabánban kialakult konfliktus segítségével.

A disszertáció alapkérdésfelvetését, a polgárvárosi rend kiemelt jelentőségű városi nyilvános tereken és ezek használatán keresztüli bemutatását jó kiindulópontnak tartom. A kérdésfelvetés lehetőséget ad arra, hogy a Buda város levéltárában fennmaradt forrásanyag a német várostörténeti irodalom legújabb felvetései segítségével kerüljön elemzésre, súlypontban a nyilvános terek értelmezésével. Mivel az újra telepedett Buda alapvetőleg német város az itt élő jelentős délszláv, javarészt ortodox felekezetű népesség ellenére, és még sokáig német város is marad, a Német-római Birodalom területén lévő

városokkal való összevetése, ahogy már jelzésre került, így indokolt. A kitűzött célt a disszertáció szerzője teljes mértékben megvalósítja, széles szakirodalmi ismereteire támaszkodva jól kapcsolja a modern várostörténeti eredményeit a magyar szakirodalommal, illetve levéltári forrásokkal, szembesíti azt a budai valósággal. Ennek kapcsán csupán egy érdemi észrevételem lenne: mivel a dolgozat alapvető megközelítési módja nem politikatörténeti, a szerző esetenként bátran túlnyúlhatott volna a címben megadott 1741-es korszakhatáron, egészen addig a pontig, amikor döntően megváltoznak a városi élet keretei. Egy-két esetben erre van is példa, de gyaníthatóan némi erőfeszítéssel ezek a korszakhatáron átnyúló példák száma gyarapítható lett volna, és ez csak hasznára vált volna a munkának.

A disszertáció szerkezete megítélésem szerint alkalmas a munka elején kitűzött célok megvalósítására, csupán egy-két észrevételt tennék ezzel kapcsolatban a későbbiekben.

A disszertációnak köszönhetően jól láthatóvá válik a városháza meghatározó szerepe a város életében, amely egyszerre a város politikai életének központja, a városi tanácsulések színhelye, a városi hivatalok otthona, a polgárok gyülekezőhelye, a város reprezentációs elképzeléseinek legfőbb megtestesítője. Bár a városháza építéstörténetét Nagy Lajos külön tanulmányban dolgozta fel, a városi terek használatának tisztázása, a funkcióváltozások végig követése (gazdasági szerep háttérbe szorulása), a berendezés szimbolikus értelmezése, a tanács politikai kommunikációjának elemzése eddig nem történt meg. A magát fővárosnak tekintő Buda esetében a reprezentációs kényszerek talán minden más városháznál erősebbek voltak. Ennek tudható be, hogy a város nagy hangsúlyt helyezett középkori kiváltságai visszaszerzése mellett az egykor a városban őrzött, és időközben Pozsonyba került középkori ereklyék visszaszerzésének. A 18. század elején visszakerült két ereklye, a Szentkereszt egy darabja és az Alamizsnás Szent János ereklye őrzésére a város külön kápolnát alakított ki az épületben. Ezzel nemcsak az épület szakrális jellegét erősítette, hanem külső, a városhoz nem kötődő, tekintélyes látogatók érdeklődését is felébresztette. Ahogy ebbe a vonulatba illeszkedik a tárnoki levéltár budai városházán történt elhelyezése is (1733). Növumnak számít a városházán található pince és annak dolgozóinak részletes bemutatása. Az elemzés sokoldalúságát, és a teljességre való törekvést jelzi, hogy az épületben lakó törvényszolga és az éjjeli őrök szerepe és feladatköre szintén helyet kap a városháza és szerepéről készített fejezetben. A remek rekonstrukció mellől egy dolog hiányzik, egy rekonstruált alaprajz. Csak remélni lehet, hogy a budai városháza feldolgozása mintaként szolgál, és más magyarországi városok esetében is sor kerül majd hasonló elemzésekre.

Sok újdonságot tartalmaznak a nyilvánosság más tereinek elemzése, úgymint a piac- és vásárterek, a fogadók, a fürdők, lőterek és lőházak elemzése. E színterek az információcsere fontos helyszínei voltak, ahol a helybeli lakosok különböző csoportjai találkozhattak egymással és a városba érkező idegenekkel, ugyanakkor külön jelentőséggel is bírtak. A város főterének tekinthető, városháza előtti térnek a város szakrális életében van fontos szerepe. A vásárok körül egész sajátos vásári kultúra fejlődött ki, amelyhez az adás-vétel, ismerősökkel való információcserén túl a játék és szórakozás különböző formái is hozzátartoztak, és a városi társadalom perifériáján elhelyezkedő csoportok érdeklődését is kiváltotta. Az utóbbi évtizedek kutatásában komoly súlyt kapott a fogadók és kocsmák világának a bemutatása. A szerző joggal hangsúlyozza, hogy ezek a terek kínálták talán a legszélesebb lehetőséget a városi társadalom különböző csoportjai számára az egymással való találkozást, információcserét. A különböző társadalmi rétegek egymásra találása, azonban a behatárolt tér, a beszélgetéseket kísérő alkohol fogyasztása esetenként szóbeli konfliktust vagy akár tettelegességet is hozhatott magával.

A fogadók kapcsán esik szó a kis rituálék közé sorolt társas összejövetelek, lakomák szerepének bemutatására. Ezek lehetnek magisztrátus által ünnepi alkalmakkor szervezett lakomák, céhek összejövetelei, vagy akár egy városi neves személyiség által rendezett ebéd/vacsora. Az ilyen alkalmak lehetőséget biztosítottak a meghívó félnek társadalmi presztízse megmutatására, az összetartozás megjelenítésére, de kapcsolatteremtésre is. A szerző ezeket az alkalmakat is méltán sorolja a városi rend fenntartására szolgáló eszközök közé.

Újabb aspektus jelenik meg a szerző által speciális nyilvános térnek nevezett budai fürdőekkel, amelyet helybeliek és messze földről ideérkező gyógyulni vágyók egyaránt látogattak. A helybeliek számára a heti fürdőlátogatás állandó programot jelentett, amely azonban nem kevés konfliktushelyzetet hozhatott magával. Különösen a tabáni fürdők jeleskedtek ebben, amelynek látogatói jó részben a más fürdőzési szokásokkal rendelkező tabáni ortodoxok közül kerültek ki. A konfliktushoz kiváló hátteret jelentett, hogy a tabáni rácokat a város nem ismerte el egyenrangú polgárnak, az egész korszakban végig csupán „védett polgár” státust élvezhették (Schutzbürger), amely csupán korlátozott jogokat biztosított számukra. A közösségi és egyéni frusztráció gyakran vezetett fürdőbéli konfliktusokhoz.

Talán nem véletlen, hogy az 1739–1742. évi pestis okozta rendkívüli körülmények a tabáni városrészben bomlasszák meg látványosan a disszertáció korábbi fejezeteiben több aspektusból bemutatott városi rendet és vezetnek tragikus, halálos áldozatokkal járó konfliktushoz. A szerző bécsi levéltári források alapján korrigálja azt a szakirodalomban elterjedt téves megállapítást, hogy tabáni nincstelenség lázadásáról lenne ebben az esetben szó. Az újonnan feltárt források egyértelműen azt mutatják, hogy a városrészben élő, egzisztenciájukat veszélyben érző katolikus horvát, német és magyar polgárok a mozgalom hangadói, az ortodoxok közül alig csatlakoztak a mozgalomhoz. Újdonság az is, hogy más városrészekben is elindultak hasonló szervezkedések, amelyek térnyerésében a városi magisztrátus hallgatólagos támogatása is szerepet játszott. A hatalmi helyzetével korábbi időben szorgalmasan visszaélő városi vezetőség magatartását erősen befolyásolta a város csödközeli helyzete. Emiatt nem merték a súlyosabb izolációs intézkedéseket a város egészében bevezetni, csupán Tabánt sújtották ilyesmivel. A kora újkor face to face világában, a nyilvánosság megszokott tereinek váratlan és teljes mértékű megszűnése vezethetett a népharag brutális kirobbanásához. A kor gondolkodásához hozzátartozott a bűnösök nyilvános megbüntetése, illetve az is, hogy az esemény emlékezetét megőrzendő oszlopot emeltek.

A dolgozatban kitapintható egy nőtörténeti vonulat. A szerző időről-időre számba veszi a női jelenlétet például az első pillantásra férfivilágnak számító városházán, a nők fogadóknak és kocsmák üzemeltetésében játszott szerepét, vagy éppen a fogadók hátsó traktusában meghúzódó prostituáltokról, megesett cselédekről is szót ejt. A nőtörténeti megközelítés gazdagítja a disszertáció módszertani megközelítéseit, segít egyes intézmények, mint pl. a fogadók sokrétű szerepének felismerésében.

A kialakított szerkezet, ahogy korábban jeleztem, alkalmas a megfogalmazott kérdések megválaszolására, ugyanakkor néhány esetben mégis hiányérzetet hívott elő. Mindenekelőtt érdekes megoldásnak találtam azt, hogy a disszertációban nem olvasható Buda történeti fejezet, csupán egy várostörténeti kronológia. Ez a kronológia ugyan elég részletes, de semmiképpen nem pótolja egy kellően összefogott várostörténeti fejezetet, amelyet a szerző, Buda történetének kiváló ismerője számára gyermekjáték lett volna megírni. A dolgozat társadalomtörténeti súlypontja ellenére nem érzem feleslegesnek a politikai viszonyok átfogó bemutatását, amelyek segíthették volna a lejátszódó eseménysorok, történések jobb megértésében. Elmaradása viszont megnehezíti az opponens dolgát, aki kevésbé járatos a témában, mint a disszertáció írója, bár kétségtelen, hogy így megteremtődik számára az a lehetőség, hogy a korszakra vonatkozó budai várostörténeti irodalomban elmerüljön, már csak azért is, hogy az alapvető kérdések, amelyek meghatározzák a város sorsát, valamennyire is világosan álljanak előtte. Mindenekelőtt gondolok itt a városgazdálkodás kérdésére, hisz Buda a csőd felé ballag a tárgyalt korszakban (1737-ben Erdődy György kamaraelnököt kell kiküldeni vizsgálat lefolytatására). A szerző megállapítása szerint Budán is kitapintható a városi oligarchia jelenléte és működése. Ezt el is tudom fogadni, ugyanakkor némi előteljesebb alátámasztásra szükség volna a szerző részéről, hiszen alig egy generáció telt el a város oszmánoktól való visszafoglalása óta. Ennyi idő alatt valóban ki tud fejlődni egy olyan városi oligarchia, mint amely a hosszú múltra visszatekintő német birodalmi városokban létezik? Mindazon összefonódás és frakcióharc, amit látunk, annak hátterében valóban városi oligarchák húzódnak meg? És komoly feszültség uralkodik a városi tanács és a polgárság között is, amely miatt

már 1722-ben kamarai bizottságot kellett kiküldeni (Maholányi-Jeszenszky-féle bizottság). A városban, amelynek a rendjéről olvasunk, nyugodtan ki lehet jelteni, néminemű rendtelenség érzékelhető.

Hiányát éreztem ugyanakkor egy zárófejezetnek is. A disszertáció utolsó fejezete ugyanis nem a bevezetőben felvetett kérdésekre kínál választ, hanem egy újszerű megközelítést tár az olvasó elé. A Buda a fővárossá válás útján címmel megírt fejezetben a szerző azzal foglalkozik, hogy milyen lépések történtek, főleg az uralkodó és a központi kormányzati szervek részéről, amelyek elősegítették, hogy az ország egykori fővárosa ismét az ország központjává váljon. A disszertáció elején felmerült kérdésekre frappáns, jól összeszedett választ a tézisfüzet III. pontja kínál.

A szerző munkája elején jelezte, hogy források hiányában a templomok és a hit közösségteremtő és formáló erejét, amely nem egyszer a magisztrátus rendpolitikáját támogatva működött, lehetetlen tanulmányozni (8. old.). Ebben a szerzőnek tulajdonképpen igaza van, hisz a Budán működő szerzetesi közösségek élete II. József beavatkozása nyomán megszakad. Tárgyi emlékeik, levéltári anyagaik szétszóródtak, legfeljebb épített örökségük maradt meg, nem egyszer egy másik szerzetesi közösség életéhez és eszményeihez alakítva. Ez a forráspusztulás azért is sajnálatos, mert több közülük koldulórend volt (ferences, kapucinus, karmelita), ahol a szerzetesi közösség fennmaradása nem csekély részben a környezet, a befogadó városi közösség aktív támogatásától függött. A szerzetesi közösség és a város kapcsolatának mélységi feltárása, az általuk üzemeltetett vallásos társulatok feldolgozása a város szakrális életéhez, társadalomtörténetéhez, illetve az egyház társadalmi rend üzemeltetésében játszott szerepéhez sokat tehetne hozzá.

A helyzet azonban mégsem annyira reménytelen. A városplébánosi szerepet betöltő jezsuita rend budai kollégiumának iratanyaga legalább részben megmaradt (MNL OL E 152). A jezsuita forrásanyagból a szerző irodalomjegyzéke tanúsága szerint csak a budai kollégium OSZK-ban őrzött historia domusát használta. A 14 raktári egységnyi terjedelmű, Országos Levéltárban található iratanyag tovább árnyalhatja a városi vezetőréteg és a városplébános szerepét ellátó jezsuiták nem egyszerű és nem konfliktusmentes viszonyát (az irregistrata anyagról egyébként Holovics Flóriánnak köszönhetően darabszintű lajstrom áll rendelkezésre), és adalékokat szolgáltat az egyház városi rend működtetésében játszott szerepéhez. A városháza előtti tér bemutatása kapcsán átfogó elemzés olvasható a tér szabadtéri szakrális centrum szerepéről, kevesebb szó esik a dolgozatban a budai katolikus polgárközösség életének nem-szabadtéri szakrális centrumáról a város főplébániatemplomáról, a Nagyboldogasszony templomról. Talán nem lenne eredménytelen a jezsuita rend által keletkeztetett forrásokat a templom közösségi életben, társadalmi fegyelmezésben játszott szerepére koncentrálni.

A dolgozat kereteit nyilvánvalóan szétfeszítette volna, és hangsúlyeltolódáshoz vezetett volna a szerzetesi közösségek túlzott előterbe engedése, de a városi életben játszott szerepük miatt csak bízni lehet abban, hogy alapos levéltári és kéziratári kutatómunkával legalább részben rekonstruálható lesz egykor az őket fenntartó közösséggel való kapcsolat sokrétűsége. A budai jezsuiták már említett levéltári anyagán túl a budai ágostonos kolostor anyagának egy része az épületeiket átvevő országúti ferences kolostor levéltárába betagolva (Magyar Ferences Levéltár VI.1a.), és valami kevéske irat az MNL OL Magyar Kamara Archivumában rendelkezésre áll (MNL OL E 152 1 dob. Fasc. 1-5.). A várban lévő mariánus provinciához tartozó ferences kolostor levéltára nem maradt meg, de a mariánus provincia Pozsonyban őrzött levéltárában van egy ladula, amely budai anyagokat tartalmaz (Lad. 17.) és minden bizonnyal a központi levelezésből is sok budai adalék szűrhető le. A budai karmeliták és kapucinusok után sajnos szinte semmi nem maradt (utóbbiból valami kevés 2018-ban bukkant fel, de főleg újkori anyagokat tartalmaz). A dolgozat témaválasztása szempontjából a szerzetesi közösségek által vezetett vallásos társulatok közösség-szervező és fegyelmező szerepe lehetne leginkább érdekes. A Budán működő vallásos társulatok iratai sajnos nagyobb részben szintén elpusztultak vagy legalábbis reménytelenül szétszóródtak, nem sok társulati anyag áll pillanatnyilag rendelkezésre. Az egyik figyelemre méltó anyag az ágostonos rend által vezetett övtársulat vagy Szt. Mónika-társulat kapcsán

maradt meg, amely már csak azért is érdemel figyelmet, mert Szt. Ágoston édesanyján, Szt. Mónikán keresztül a család és az anyaság tiszteletét támogatta (ELTE EK Kézirattár Ab 211). A társulat terjedelmes, férfiakat és nőket egyaránt tartalmazó névkönyvében egyébként Buda város tanácsa két díszes „törzslappal” is jelen van, mintegy jelezve a város és az ágostonos rend közötti szoros kapcsolatot. Ezek közül az első 1724. április 28-i dátummal tartalmazza a tanácstagokat. A későbbiekben egészen 1736-ig felvették az új tanácstagokat, illetve bejegyezték az egyes tanácstagok halálozási dátumát (uo. fol. 275., vö. utóbbi reprodukciója Fallenbüchl Zoltán: Az ágostonrendiek Magyarországon. Bp. 1943, 121. old.). A másik lap, a kötet elejére kötve az 1737-es új tanács névsorát tartalmazza („*Inlcytus noelectus Budensis magistratus*” uo. fol. 1.).

A katolikus egyház budai jelenlétét jól dokumentálja Johann Ferdinand Miller városi jegyző *Historiographia de ecclesiarum tum parochialium, cum religiosorum, sacellorum, colossorum et piarum foundationum in libera regia civitate Budensi...*” címmel készített, kéziratban maradt munkája (OSzK Kt Fol. Lat. 400. Tom IV. fol. 112–336). A munka többek között a már emlegetett városházi Szentkereszt és Alamizsnás Szent János kápolna történetét is összefoglalja. Innen tudható például, hogy a szentkereszt ereklye változatlan formában és súlyban (12 márka 4 lat) került vissza Budára, azt követően csupán réztalpapzattal látták el, illetve, hogy a szentkereszt ereklyéhez egy cseppnyi szentvér is társult (uo. fol. 165v–176r). Továbbá, hogy a két visszaszerzett ereklye mellé 1735-ben a népszerű pestisszent Szent Rókus ereklyéi járultak harmadikként. A kézirat azért is érdekes, mert a városi ünnepeket is számba veszi, tartalmazza továbbá az 1756. évi igen részletes Batthyány-féle vizitáció másolatát is.

Végezetül néhány szót kell ejteni a disszertáció forrásbázisáról is, amely sok szempontból imponáló. Ezúttal nem a felhasznált gyűjtemények sokaságát kell kiemelni az opponensnek, amelyekben megfordult a disszertáció írója, hanem a feldolgozott források mennyiségét. Géra Eleonóra Budapest Főváros levéltárában őrzött budai városi levéltár idevágó anyagának szisztematikus feldolgozására építette dolgozatát. A városi jegyzőkönyveken túl felhasznált számadásokat, vizsgálati jegyzőkönyveket, peranyagokat, végrendeleteket, egyéni beadványokat. A budapesti forrásokon túl a műnek jelentős forrásbázisát képezik bécsi forrásanyagok, amelyek közül mindenekelőtt a bécsi Finanz- und Hofkammerarchivban őrzött udvari kamarai levéltár magyar vonatkozású anyagában található budai vonatkozású forrásanyag feltárásáért és feldolgozásáért érdemel dicséretet a szerző, amely eddig csak korlátozott mértékben került a magyar várostörténeti irodalom érdeklődésének homlokterébe.

Utolsó pontként szeretnék néhány kisebb jelentőségű észrevételt tenni a kapcsán.

1/ A szövegben több helyen szerepel a katolikus vallásos társulatok esetében a testvériség kifejezés, amely helyett a vallási társulat kifejezés használata szerintem helyesebb lenne.

2/ A már korábban emlegetett várbeli mariánus ferences kolostor emléke olyannyira elsorvadt, hogy a dolgozatban – és várostörténeti irodalomban egyébként sok helyen – csak várbeli ferencesekként kerülnek említésre a rendtartomány megnevezése nélkül. A mariánus jelző használata lealább egy-egy alkalommal tanácsos lenne.

3/ A dolgozatban több alkalommal a város feletti kegyuraság mint főkegyúri jog kerül említésre. A főkegyúri jog az uralkodó egyháztól nyert joga főpapok kinevezésére, Buda tanácsa csupán kegyúri joggal rendelkezett a város egyházi intézményei felett.

4/ A dolgozatban néhány esetben ismétlések fordulnak elő, ugyanazon eset több alkalommal is bemutatásra kerül. Elég lett volna ilyen esetekben visszautalni a korábban bemutatott esetre, pl. Wabler császári lakáj és budai polgár feleségének esete: 37. old. és 80. old. A Három Királyok Napi vásáron elfogott szlovák férfi esete: 137–138. old. és 177. old.

65. old. A Szentkereszt ereklyét őrző városházán található kápolnát felszentelő egyházi személy, Luca Natali méltósága helyesen nem belgrádi érsek, hanem belgrádi püspök.

72. old. 228. jegyz. GOPPOLD 2013 alatt jelzett irodalom feloldása nem található meg az irodalomjegyzékben.

79. old. 247 jegyz. A november elsejei kalácsajándékozás ismertetése kapcsán elmarad a releváns szakirodalom idézése.

114. old. A neves festőcsaládhoz tartozó Georg Falkoner klarissza apácának állt lánya Anna Erzsébet Zsófia volt, aki később maga is jeles festő lett. Esetenként művészeti lexikonokban külön szócikket is kap: Szendrei János - Szentiványi Gyula: Magyar képzőművészek lexikona. I. Bp. 1915, 462.)

143. old. 501. jegyz. 144. old. 502. jegyz. KASCHUBA 1992 alatt jelzett irodalom feloldása nem található meg az irodalomjegyzékben.

157. old. A jezsuita rendfőnök helyett a helyes megnevezés budai jezsuita kollégium rektora.

191. old. A szerző tárgyalja Otto Brunner „nagy háztartáscsaládját”, maga Brunner név szerint is többször megnevezésre kerül ennek kapcsán, de tőle munka közvetlenül nem kerül idézésre.

191. 652. jegyz. HAHN 2015 alatt jelzett irodalom feloldása nem található meg az irodalomjegyzékben.

194-196. old. Michael Ortner budai polgár és felesége ügyéhez kapcsolódóan számos forrás maradt meg a budai jezsuita kollégium irregistrata anyagában (E 152 Irreg. Buda 11. tétel).

294. old. A nagyszombati egyetem 1770 ősze, a Norma studiorum kibocsátása óta állami egyetem, tehát már a jezsuita rend feloszlata előtt azzá vált (Sinkovits István: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–1985, Budapest 1985, 75–76.).

Mindezek az észrevételek a mű értékéből nem vonnak le. Összességében Géra Eleonóra a kora újkori magyarországi várostörténeti irodalmat fontos munkával gyarapította, amelyben új megközelítéseket alkalmazva Buda példáján mutatta be a kora újkori polgárvárosok rendjét. Mindezt teszi könnyen követhető stílusban. A fentebb elmondottakra való tekintettel melegen javaslom a dolgozat nyilvános vitára bocsátását, és a pályázónak az MTA doktori cím odaítélését.

Bp. 2023. november 3.

Fazekas István
MTA doktora